

ГЛОБАЛЬНА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ІНСТИТУЦІЙНУ СПРОМОЖНІСТЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР ДЕМОКРАТИЧНОГО БАЛАНСУ

GLOBAL CONSTITUTIONALIZATION AND ITS IMPACT ON THE INSTITUTIONAL CAPACITY OF THE JUDICIARY: THE UKRAINIAN DIMENSION OF DEMOCRATIC BALANCE

Капелько П.О., студент IV курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
orcid.org/0009-0003-6457-1523

У статті досліджуються питання трансформації конституціоналізму та конституціоналізації в умовах глобалізації та євроінтеграції, коли національна конституція перестає бути виключно внутрішньодержавним установчим актом, а стає елементом багатопланової системи права, в якій національні, наднаціональні та транснаціональні норми та інституції перебувають у постійній взаємодії, конкуренції та взаємному проникненні.

Проаналізовано основні європейські моделі конституціоналізму, їх вплив на вітчизняну конституційну традицію та можливі напрями її подальшої еволюції в контексті євроінтеграційного курсу України. Особливу увагу приділено викликам, що постають перед національними конституційними моделями в умовах імплементації наднаціональних стандартів, зокрема структурному напруженню між пріоритетом застосування права Європейського Союзу та збереженням конституційної ідентичності держав-членів.

У роботі досліджено питання демократичного балансу як основи сучасної конституційної демократії, проаналізовано виникнення феномену контрмажоритарної складності як однієї з її центральних дилем. Окремо приділено увагу активізації проявів популістських тенденцій, що апелюють до ідеї відновлення народного суверенітету та їх вплив на перспективи демократичного розвитку, а також ризики ерозії незалежності судової влади у контексті таких викликів. Розкрито взаємозв'язок між рівнем суспільної довіри до судів, інституційною спроможністю судової влади та стійкістю аксіологічної суспільної підтримки демократії у період глибоких суспільно-політичних трансформацій, воєнного стану та повоєнного відновлення.

Окрім того, проаналізовано питання судової нормотворчості, явища судового активізму та його співвідношення зі сталим демократичним розвитком та юридичною визначеністю, розглянуто оцінку таких Європейським судом з прав людини.

Зроблено висновок, що стабільність конституційної демократії в умовах глобалізації можлива лише за умови збереження балансу між мажоритарною демократією та контрмажоритарними інститутами, створення ефективного інституційного каркасу, що насамперед складається із незалежною судовою владою, суб'єктом парламенту та активного громадянського суспільства, які спираються на цінності верховенства права та захисту людських прав.

Ключові слова: глобальна конституціоналізація, глобальний конституціоналізм, інституційна спроможність, судова влада, демократичний баланс, контрмажоритарна складність, обороноздатна демократія, конституційна ідентичність, європейська інтеграція.

The article explores the issues of transformation of constitutionalism and constitutionalization in the context of globalization and European integration, where the national constitution ceases to be an exclusively domestic constituent act and becomes an element of a multi-layered system of law. In this system, national, supranational, and transnational norms and institutions are in constant interaction, competition, and mutual penetration.

The paper analyzes the main European models of constitutionalism, their influence on the domestic constitutional tradition, and possible directions for its further evolution within the context of Ukraine's European integration course. Particular attention is paid to the challenges facing national constitutional models during the implementation of supranational standards, specifically the structural tension between the priority of applying European Union law and the preservation of the constitutional identity of member states.

The work investigates the issue of democratic balance as the foundation of modern constitutional democracy and analyzes the emergence of the phenomenon of counter-majoritarian complexity as one of its central dilemmas. Separate attention is given to the intensification of populist tendencies that appeal to the idea of restoring popular sovereignty and their impact on the prospects for democratic development, as well as the risks of erosion of judicial independence in the context of such challenges. The interrelation between the level of public trust in the courts, the institutional capacity of the judiciary, and the stability of axiological public support for democracy during deep socio-political transformations, martial law, and post-war reconstruction is uncovered.

Furthermore, the issues of judicial law-making, the phenomenon of judicial activism, and its relationship with sustainable democratic development and legal certainty are analyzed, along with the assessment of these matters by the European Court of Human Rights.

It is concluded that the stability of constitutionalized democracy under globalization is possible only if a balance is maintained between majoritarian democracy and counter-majoritarian institutions. This requires the creation of an effective institutional framework that primarily consists of an independent judiciary, a subjective parliament, and an active civil society, all grounded in the values of the rule of law and the protection of human rights.

Key words: global constitutionalization, global constitutionalism, institutional capacity, judiciary, democratic balance, counter-majoritarian difficulty, militant democracy, constitutional identity, European integration.

Глобалізація радикально трансформувала природу, функції та межі конституціоналізму. Якщо первинно конституція сприймалась як внутрішньодержавний акт установчої влади народу, що фіксує основні положення про цілі й напрямки розвитку держави та організації публічної влади, в межах одного суверенного політико-правового простору, то зараз вона дедалі більше виступає елементом складного багатопланового правового порядку, в якому

національні, наднаціональні та транснаціональні норми перебувають у постійній взаємодії, конкуренції та взаємному проникненні.

Актуальність обраної тематики зумовлена не лише викликами глобального конституціоналізму, а й національними праксіологічними завданнями. До останніх належать завершення судової реформи, відновлення суспільної довіри до інституту конституційної юстиції, протидія

популістичним тенденціям та забезпечення інституційної спроможності держави в умовах воєнного стану і повоєнного відновлення. Так, виникає необхідність аналізу механізмів імплементації наднаціональних стандартів у національну систему права, що, своєю чергою, зачіпає питання про трансформацію базових конституційних засад.

У сучасному конституційному праві розрізняють кілька основних впливових моделей конституціоналізму, які визначають архітектуру державної влади та механізми захисту основних прав. Серед європейських держав найбільш значущими є французька та німецька моделі, що демонструють різні підходи до проблеми балансу між ефективністю виконавчої влади та забезпеченням конституційного контролю.

Французька модель конституціоналізму спирається на раціоналізований парламентаризм, специфічний інститут конституційної юстиції та елементи авторитарної традиції, що виражається у значній ролі президента у системі публічної влади. Натомість германська модель конституціоналізму базується на ідеях поваги гідності людини, парламентаризмі, невід'ємним елементом якого є конструктивний вотум, міністеріальному правлінню та значній ролі конституційного суду у забезпеченні верховенства конституції [1, с. 19].

Хоч вітчизняна модель конституціоналізму має значний вплив германської традиції у сфері конституційної юстиції та захисту фундаментальних прав, натомість у сфері організації публічної влади для України характерний обмежений парламентаризм та сильна роль президента. Перспектива еволюції вітчизняної моделі у контексті євроінтеграції розглядається у поступовій германізації через реформу КСУ, посилення парламентського контролю та послаблення політичного впливу на інституційну структуру. Як зазначає О. Водяніков, взаємодія між правом Європейського Союзу та національним конституційним правом породжує глибинне структурне напруження: право ЄС вимагає безумовного застосування навіть всупереч нормам конституційного рівня, тоді як конституційна модель кожної держави-члена побудована навколо конституції як установчого акту політичної спільноти (тобто найвищого права держави) [2, с. 122].

Так слід згадати нещодавні судові реформи у Польщі, які за своїм змістом посягали на незалежність судової влади через обмеження права на преюдиційне звернення до Суду справедливості ЄС та можливість притягнення до дисциплінарної відповідальності або звільнення суддів, які застосовували або підтримували законодавство ЄС. У рішеннях Р 7/20 та К 3/21 Конституційний Трибунал Польщі оголосив засадничі положення права ЄС, якщо їх тлумачити як такі, що дозволяли Суду справедливості ЄС втручатися в організацію польської судової системи (призначення суддів), несумісними з національною конституцією через порушення конституційної ідентичності та суверенітету Польщі. Примітно, що протистояння у висновках Конституційного Трибуналу Польщі та Суду справедливості ЄС щодо оцінки судової реформи припинилося зі зміною уряду в Польщі, що вказує на його політичний характер [3, с. 272].

Характеризуючи судову владу, А. Гамільтон у «Федералісті № 78» писав, що вона, на відміну від виконавчої чи законодавчої, не має ані меча, ані гаманця – вона не командує армією, не розпоряджається фінансами, не може самостійно втілювати свої рішення. Її єдина сила – це судження [4]. Водночас серед усіх гілок влади судова влада може бути найближчою до народу, оскільки вона перетворює абстрактні суспільні користи законів на конкретні приватні інтереси [5, с. 480]. Незалежні суди стримують виконавчу та законодавчу владу, запобігаючи авторитаризму. Справедливість суду на захист людських прав та цінностей правовладдя може визначати орієнтири державного розвитку, як-то з класичним прикладом рішення Верховного

Суду США у справах *Marbury v. Madison* (1803), що вперше встановило принцип судового контролю та *Brown v. Board of Education* (1954), у якому було визнано неконституційність расової сегрегації у школі.

У сучасному світі, як справедливо зазначає І. Жаровська, стабільність нашої держави неможлива без утвердження міжнародних правових ідеалів суспільно-політичного існування не тільки на рівні конституційних декларацій, але й у праксіологічному аспекті [6, с. 278]. У цьому контексті особливого значення набуває процес конституціоналізації, який в умовах глобального конституціоналізму трансформується з внутрішньодержавного явища на транснаціональний механізм гармонізації національних конституційних порядків із загальновизнаними міжнародними стандартами.

Водночас, слід окреслити проблематику конституціоналізації в умовах глобального конституціоналізму. Зокрема, чи можна стверджувати про послаблення інституту парламенту на глобальному рівні у зв'язку з тим, що порядок денний його законодавчої діяльності значною мірою зумовлюється міжнародною повісткою? Чи відбувається певною мірою делегування влади від виборних парламентів до сформованих судів? Чи за таких умов виникає своєрідний конфлікт демократії та меритократії, адже суди подекуди відіграють більший вплив на конституціоналізацію національного права (її інституційний аспект), ніж парламент? Чи можна говорити, що відбувається послаблення впливу народу як суверена та чи означає це глобальну кризу демократичних інститутів? Це становить суть контрмажоритарної складової (counter-majoritarian difficulty), вперше сформульованої О. Бікелем як проблеми ролі судового конституційного контролю в демократичному суспільстві [7, с. 16].

Під час суспільних дискусій щодо окреслених проблемних питань, спостерігається політична напруженість, що сприяє виникненню конфліктів між транснаціональними та національними інститутами, прикладом яких є згадане вище протистояння Конституційного Трибуналу Польщі та Суду Справедливості ЄС. Виникненням таких ситуацій послугуються популістські політичні рухи. Так, слід згадати досвід Великобританії через Brexit, де одним з основних слоганів "Take Back Control" прямо апелював до відновлення мажоритарного народного суверенітету. Актуальність та гострота окресленої проблеми підтверджуються тим, що 2024 рік цілком справедливо кваліфікується як рік популізму [8]. Це зумовлено співпадінням електоральних циклів у понад 40 країнах світу та активним використанням у передвиборчих програмах гострої антиглобалістської риторики.

За таких умов у конституційному просторі поширюються ідеї популярного конституціоналізму, за яким народ, як суверен, має брати безпосередню участь у тлумаченні та забезпеченні дотримання конституції, а суди не повинні мати нормативний пріоритет у визначенні значення конституції [9, с. 19]. Зауважимо, що популістський акцент на «волі народу» за рахунок незалежності судів призводить до ерозії демократичних інститутів, оскільки суди перестають бути ефективним механізмом захисту прав та свобод. Так, політолог К. Мюлде констатує, що люди в популістській пропаганді не є ні реальними, ні всеохоплюючими, а насправді є міфічною та сконструйованою підмножиною всього населення [10, с. 546].

Грунтом для популістських політичних рухів слугує явище демократичного дефіциту в емерджентній конституції як динамічному процесі конституціоналізації глобального правового порядку. Емерджентна конституція, як концепт, описує поступове формування конституційно-подібної структури в праві без формального установчого акту. Вона включає елементи ієрархії норм міжнародного права (*jus cogens*, *erga omnes*), інституційні механізми (суд, організація) та систему загальних цінностей (люд-

ські права, сталий розвиток). Значимо, що під глобальною конституціоналізацією слід розуміти процес поширення та інституціоналізації основних конституційних принципів і цінностей за межами національних кордонів, що охоплює не лише міжнародну, а й транснаціональну та наднаціональну системи права. Примітно, що легітимність і нормативність глобального права полягає саме у трансформації національного права й національного суверенітету на засадах верховенства права [11, с. 21].

Суть ліберальної (конституційної) демократії полягає у збалансуванні принципів демократії як правління більшості та конституціоналізму як обмеження такої влади через систему вищих, незмінних норм права (конституції), що орієнтуються на захист людських права. Хоч демократизм має важливе значення як принцип юридичної діяльності, що надає можливість усім зацікавленим суб'єктам брати участь у прийнятті рішення з урахуванням інтересів громадян, шляхом компромісу, а не застосування сили [12, с. 127]. Конституційний Суд України послідовно прагне закріпити за собою контрмажоритарну функцію (принцип захисту права меншин від потенційної тиранії більшості). Це відповідає ролі сучасної конституційної юстиції, що полягає в захисті основоположних цінностей конституції під час безперервних державних перетворень. Виконуючи таку функцію, конституційні суди повинні дотримуватися принципу самообмеження, щоб не перебрати на себе компетенцію законодавчої чи виконавчої влади. За своєю суттю це поєднується з визначенням Г. Кельзеном конституційної юстиції як негативного законодавця.

Конституціоналізм як доктрина, що передбачає обмеження державної влади через конституційні норми, верховенство права та захист фундаментальних прав, часто позиціонується як універсальний суспільний інструментарій. Однак не можна оминути питання його політичної нейтральності. Так, конституціоналізм розглядається як політично нейтральний, фокусуючись на процедурних аспектах, таких як поділ влади, судовий контроль і контрмажоритаризм, без прив'язки до конкретних ідеологій. Звісно, сучасні моделі конституціоналізму прямо не втручаються у протистояння політичних партій, проте відзначається, що інституційний дизайн, конституційна культура та способи аргументації можуть створювати переможців і переможених. Це, своєю чергою впливає на ключові групи та ідеології, які конкурують за політичну владу [13, с. 2059]. За своєю суттю інституційний дизайн визначає можливі ідеологічні упередження, оскільки він створює механізми (тлумачення права, призначення на посади, розподіл повноважень), які надають структурну перевагу певним політичним або філософським доктринам, що впливає на кінцевий результат прийняття рішень. У цьому контексті яскравим прикладом є Верховний Суд США, якому наразі приписують консервативний ухил [14].

Проблема незалежності та інституційної спроможності судової влади в Україні постає доволі гостро, зважаючи на те, що її тривала упередженість характеризувалася не домінуванням певних філософських ідеологій, а системною інституційною залежністю, лояльністю до впливових соціальних груп та значною корупційною складовою. Вплив інституційного дизайну в Україні посилюється через норми процесуального законодавства та ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», які зобов'язують загальні суди враховувати правові позиції Верховного Суду. Що характерно, ВС, крім прямого вирішення спорів, формує доктринальну практику застосування норм. Тут особливої уваги потребує проблема судового активізму, який зводиться до формування таких правових позицій ВС, які фактично стають квазінормативними актами, зокрема через заповнення законодавчих прогалин. Подекуди такі рішення підмінюють прямі законодавчі приписи, що констатував ЄСПЛ у справі «Ukrkava,

TOV v. Ukraine» зазначивши, що не може підтримати ідею про те, що відмова найвищого судового органу загальної юрисдикції України застосовувати закон, визнаний Конституційним Судом однозначним і таким, що не підлягає тлумаченню, була законним засобом спонукання законодавця до його внесення змін. ЄСПЛ дійшов висновку, що переосмислення однозначних положень закону зробило результат провадження непередбачуваним та суперечило принципу правової визначеності [15].

Примітно, що українська державотворча традиція наділяла суд роллю охоронця писаного закону та звичаю. Про межі суддівської свободи С. Дністрянський писав, що суддя мусить зберігати право та розважувати. Він мусить здавати собі справу із того, що орудує правом для держави, значить у повній гармонії з цілями держави, вирішувати правні випадки відповідно до змінених життєвих відносин. При цьому, суддя не може прийти до денного порядку над постановами закону лише тому, що, на його погляд, законні постанови не є відповідні та що він представляє собі правний лад інакше, ніж законотворець [16, с. 98–99].

Інституційна ефективність судової влади залежить від її незалежності та суспільної підтримки. Такої неможливо досягти поза демократичним суспільством, де формується правова культура, за якої дотримання конституції вважається пріоритетом, а політичні бажання підпорядковуються конституційним нормам. Варто зауважити що суспільний запит перш за все спрямовується на дотримання конституції.

С. Погребняк наголошує на тому, що прагматична (утилітарна) підтримка демократії часто-густо втрачає стійкість, якщо результати переходу до демократії викликають розчарування населення. Це може призвести до ослаблення підтримки демократії, якщо вона не закріплена у свідомості людей цінностями самовираження [17, с. 34]. Адже без міцного фундаменту цінностей самовираження та аксіологічної підтримки демократії, що впливає з високої поваги суспільства до людських прав, суспільство ризикує деградувати до встановлення антидемократичних форм правління. Характерно, що у тоталітарних та авторитарних суспільствах, як зазначає В. Речицький, накопичення й витрачання ресурсів здійснюється індивідами за жорсткою ідеологічною схемою чи інтелектуальним шаблоном. За подібних обставин навіть незначна кількість помилок державних планувальників може призвести до катастрофи, хоча частіше тут спостерігається хронічна стагнація й відставання [18, с. 29].

Тож, цілком закономірно, що у країнах із слабкими демократичними традиціями, судова система часто стає об'єктом політичного тиску, що підриває її здатність виконувати роль захисника людських прав та свобод. Це підтверджують й дані дослідження Центру Разумкова станом на березень 2025: довіряють судам 14,4% опитаних українців, а не довіряють 72,9% [19]. Натомість у суспільствах, де цінності самовираження та права людини є пріоритетними, суди стають інструментом захисту цих цінностей, що впливає на рівень підтримки судової влади, наприклад, у Фінляндії, Австрії, Данії, де суспільна довіра до судів та підтримка їх незалежності становить понад 80% [20].

Висновки. Глобальний конституціоналізм не є абсолютно нейтральним процесом гармонізації систем прав, він становить арену боротьби за легітимність між мажоритарними (парламентськими, референдарними) та контрмажоритарними (судовими, наднаціональними) інститутами.

Гострота контрмажоритарної складності зростає в умовах популізму, коли окремі політичні рухи використовують електоральні цикли для делегітимізації судової гілки влади. Тут необхідне створення та застосування ефективного національного інструментарію обороноздатної демократії задля недопущення ерозії конституційного ладу та деградації демократичного устрою.

Інституційний аспект конституціоналізації слабшає, якщо органи влади не можуть ефективно реалізувати суспільний запит на дотримання конституції. Ослаблення інституційного аспекту конституціоналізації має наслідком розрив між очікуваннями народу і реальною здатністю інституцій забезпечити дотримання конституції, внаслідок чого вони втрачають суспільну довіру, хоча суспільство і далі прагне верховенства права.

Політичний тиск на КСУ може перетворити добудову конституції, яку він по суті здійснює у своїх висновках, на інструмент політичної боротьби. Ключова проблема полягає саме у дотриманні балансу: забезпечити ефективний конституційний контроль, який водночас не перетворюється на підміну політичних цілей парламенту чи уряду, що може означати ослаблення установчої влади народу та знижувати демократичну легітимність подальших рішень владних інституцій.

Проте, глобальний конституціоналізм та конституціоналізація не означають обов'язкове послаблення наці-

ональної держави. Навпаки – це відкриває нові інструменти та легітимізує право держави відстоювати свої національні інтереси, що можливо лише за умови, її інституційної спроможності.

Отже, успіх вітчизняної моделі конституціоналізму в умовах євроінтеграції та глобалізації залежить не стільки від перенесення надбань німецької, французької та/чи американської моделей, скільки від здатності держави створити стійкий інституційний каркас із незалежної судової влади, спроможного парламенту та громадянського суспільства з високим рівнем правової культури та цінностей самовираження. Тільки за наявності цих трьох інституційно ефективних елементів, конституція утверджується як установчий акт, а держава може зберегти баланс між народним суверенітетом і захистом людських прав, між відкритістю у процесі глобальної конституціоналізації та захищеністю від зовнішніх і внутрішніх загроз демократії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зінченко О. Сучасне африканське право: навчальний посібник. Харків. Право, 2023. 172 с.
2. Водяніков О. Право Європейського Союзу як мірило конституційного контролю. *Конституція України та європейські цінності: виклики інтеграційного процесу* : збірник матеріалів і тез міжнародної конференції (Київ, 28 червня 2024 р.). Київ : ВАТЕ, 2024. С. 120–155.
3. Капелько П. Примат права ЄС над національними конституціями: сучасні виклики та судова практика. *Конституційні засади належної правової процедури: виклики євроінтеграції* : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 13-14 червня 2025р.)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін. – Чернівці: 2025. С. 270–274.
4. The Federalist Papers. Research Guides: The Federalist Papers: Primary Documents in American History. *Library of Congress*. URL: <https://guides.loc.gov/federalist-papers/full-text> (date of access: 20.11.2025).
5. Берч В. В. Загальна характеристика сучасних конституційних моделей безпосередньої участі народу у реалізації судової влади. *Наукові інновації та передові технології. Серія: Управління та адміністрування, Право, Економіка, Психологія, Педагогіка*. 2024. № 8(36). С. 477–488.
6. Жаровська І. М. Трансформація правової ідеології участі громадськості у здійсненні судової влади в демократичній державі: конституційні аспекти. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2024. № 42. С. 275–280.
7. Bickel A. M. The Least Dangerous Branch: The Supreme Court at the Bar of Politics. 2nd ed. New Haven; London: Yale University Press, 1986. 303 p.
8. Furedi F. The Year of Populism. *Compact*. URL: <https://www.compactmag.com/article/the-year-of-populism/> (date of access: 15.11.2025).
9. Савчин М. Конституція: люди та інституції (SWOT-коментар): монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 680 с.
10. Mudde C. The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*. 2004. Vol. 39, № 4. P. 541–563.
11. Савчин М. Конституційна демократія: конституційні цінності у дискурсі субстантивної і процедурної демократії. *Право України*. 2019. № 10. С. 40–65.
12. Фулей Т. І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2003. 24 с.
13. Gould J. Puzzles of Progressive Constitutionalism. *Harvard Law Review*. 2022. Vol. 135, № 8. P. 2054–2109.
14. The Erosion of Judicial Neutrality: How the Supreme Court's Political Shift is Reshaping American Democracy – ColumbiaVotes. *ColumbiaVotes*. URL: <https://www.columbiavotes.org/news/the-erosion-of-judicial-neutrality> (date of access: 20.11.2025).
15. Ukrkava, TOV v. Ukraine: Judgment (Application no. 10233/20), Fifth Section, 14 Nov. 2023. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-241576> (date of access: 20.11.2025).
16. Дністрянський С. Загальна наука права і політики. Том І, Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2019. 428 с.
17. Погребняк С. Верховенство права в Україні: передумови та перспективи. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 29–36.
18. Речицький В.В. Неформальний конституціоналізм: монографія. Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2018. 356 с.
19. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу (лютий–березень 2025р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r> (дата звернення: 20.11.2025).
20. EU Justice Scoreboard. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/eu-justice-scoreboard_en#scoreboards (date of access: 20.11.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025
 Дата публікації: 30.12.2025